

BUREAUONDERZOEK
NAAR DE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
VAN HET PLANGEBIED

EGMOND AAN ZEE
GEMEENTE BERGEN

steunpunt cultureel erfgoed

SCENH-rapport cultuurhistorie 17

BUREAUONDERZOEK
NAAR DE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
VAN HET PLANGEBIED
EGMOND AAN ZEE
GEMEENTE BERGEN

Colofon

SCENH-rapport cultuurhistorie 17

Opdrachtgever: Gemeente Bergen
Titel: Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied Egmond aan Zee, gemeente Bergen
Status: definitief
Datum: 27 februari 2006
Projectnummer: 05P100
Seniorarcheoloog: drs. G.P. Alders
Auteurs: drs. S. Husken
Illustraties: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie:

drs. G.P. Alders

Datum:

27-1-2006

ISSN: 1871-398X

© Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Wormer, 2006

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het Steunpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Veerdijk 32
1531 MS Wormer

Telefoon 075-647 45 13
Fax 075-640 04 84
Email info@cultureelerfgoednh.nl
Internet www.cultureelerfgoednh.nl

INHOUDSOPGAVE

1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	5
2.	ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK	7
3.	DE HUIDIGE SITUATIE EN VOORGENOMEN ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED	9
4.	HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED.....	11
5.	DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED.....	13
6.	VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED	15
7.	ADVIES VOOR HET PLANGEBIED ALS GEHEEL, ARCHEOLOGIEREGIMES EN -CRITERIA	17
	Ontwikkelingslocaties.....	18
	LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST	19
	AFBEELDINGEN	20
	Afbeelding 1	20
	Afbeelding 2	22
	Afbeelding 3	24
	Afbeelding 4	26
	Afbeelding 5	28

2. ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK

Door de gemeente Bergen werd op 16 november 2005 opdracht verleend aan de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek aangaande het bestemmingsplangebied van Egmond aan Zee. De gemeente Bergen is in 2004 gestart met een algemene herziening van de bestemmingsplannen. Dit bureauonderzoek betreft het bestemmingsplangebied Egmond aan Zee Centrum en Boulevard en Egmond aan Zee Dorpskern. Voor de bestemmingsplannen in het noordelijke deel van de gemeente is reeds eerder een bureauonderzoek naar de aanwezige archeologische waarden uitgevoerd, voor de gebieden Bergen Centrum, Bergen aan Zee, het duingebied en het Landelijk Gebied Zuid is gelijktijdig met dit bestemmingsplangebied opdracht verleend voor het uitvoeren van een bureauonderzoek.

Het doel van het bureauonderzoek is, om in het kader van de eventuele werkzaamheden in voldoende mate rekening te kunnen houden met de archeologische aspecten in het bestemmingsplangebied. Daartoe worden voor het gehele bestemmingsplangebied archeologieregimes vastgesteld, waarin uitspraken worden gedaan over de noodzaak voor archeologisch onderzoek bij nieuwe ontwikkelingen in het gebied. De gemeente Bergen treedt op als bevoegd gezag bij dit project.

Het gehele bebouwde gebied van Egmond aan Zee is ook het onderzoeksgebied.

In de archeologische databank ARCHIS is binnen dit bestemmingsplangebied één terrein van hoge archeologische waarde opgenomen. Indirect informatie over mogelijk aanwezige archeologische waarden is verkregen met behulp van historische en geografische bronnen, met name kaartmateriaal. Dit materiaal is geraadpleegd om een beeld te verkrijgen van de ruimtelijke ontwikkeling in het verleden.

Het onderzoek is uitgevoerd door drs. S. Husken van de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

3. DE HUIDIGE SITUATIE EN VOORGENOMEN ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED

De kern Egmond aan Zee is opgedeeld in twee nieuwe bestemmingsplangebieden namelijk Egmond aan Zee Dorpskern en Egmond aan Zee Centrum en Boulevard. Nagenoeg het gehele gebied binnen deze twee bestemmingsplannen is bebouwd. Op de plaats waar woningen zijn gebouwd zal de grond in zekere mate zijn geroerd in verband met de funderingen van de woningen. In het gebied bestaat in de vigerende bestemmingsplannen de mogelijkheid om de woningen te onderkelderen. Niet duidelijk is welke panden en bouwblokken onderkelderd zijn. Het is onbekend in welke mate de grond is geroerd op terreinen waar geen bebouwing aanwezig is.

Voor een groot gedeelte van het plangebied wordt een bestemmingsplan vervaardigd dat de bestaande situatie beschrijft en in juridische kaders vastlegt. Binnen de twee nieuwe bestemmingsplangebieden wordt echter op een aantal locaties een nieuwe ontwikkeling mogelijk gemaakt. Het gaat om de volgende locaties:

1. Bibliotheek (Torensduin): herontwikkeling tot woningbouwlocatie,
2. Bowlingterrein en Voorstraat: bouw van een supermarkt.

De plannen voor deze locaties bevinden zich nog in de voorbereidende fase.

4. HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED

Langs de Noord- en Zuid-Hollandse kust liggen strandwallen die door de zee zijn opgeworpen. Deze strandwallen liggen parallel aan elkaar ongeveer in noord-zuid richting. De oudste strandwallen liggen het meest oostelijk. Tijdens het opwerpen van de strandwallen heeft de kust zich namelijk in westwaartse richting verplaatst. De vorming van strandwallen ging door tot ongeveer 500 voor Christus. Sinds de Romeinse tijd (12 voor tot 450 na Christus) vindt de verplaatsing van de kust weer in oostwaartse richting plaats, net zoals dat voor het begin van de vorming van de strandwallen het geval was.

Strandwallen die nu nog te vinden zijn in de kuststreek, zijn gevormd door de zee tussen 3000 en 500 voor Christus. De ondergrond van Egmond is ontstaan aan het eind van die periode. Op het moment dat de strandwallen droogvielen kreeg de wind vat op de bovengrond van de strandwallen en joeg dit zand op tot duinen, de zogenaamde Oude Duinen, die veel lager waren dan de duinen die wij heden ten dage als kustverdediging kennen. De huidige duinen ontstonden later door grootschalige zandverstuivingen tussen 1000 en 1850. Hierbij werden de strandwallen en Oude Duinen (deels) overstoven door de Jonge Duinen. De strandwallen zijn altijd een aantrekkelijk gebied voor vestiging geweest vanwege de hogere ligging en de zandige samenstelling van de bodem. Het is niet duidelijk of dat in het nieuwe bestemmingsplangebied Egmond aan Zee ook het geval is geweest. Er zijn geen sporen uit die tijd teruggevonden, deze kunnen onder de huidige Jonge Duinen liggen maar het is eveneens mogelijk dat ze verloren gegaan zijn.

Vissersdorp

Het ontstaan van Egmond aan Zee is direct verbonden met de abdij in Egmond-Binnen. Onder de abdij waren horigen werkzaam. Zij visten aanvankelijk op de binnenmeren die in open verbinding met de Noordzee stonden.

Gedurende de Middeleeuwen groeide het dorp gestaag en rond 1600 was duidelijk sprake van drie min of meer parallel van west naar oost lopende straten, te weten de huidige Voorstraat, Noorderstraat en Zuiderstraat. De Voorstraat en de Zuiderstraat kwamen in het midden van het dorp bijeen op het Pompplein om vervolgens weer te splitsen. Deze straten werden door vele steegjes, achteromgangen en binnenplaatsen met elkaar verbonden. Het hele stratenpatroon en de nederzettingsstructuur werden bepaald door het omliggende duinterrein, waartussen het dorp als het ware ingekneld lag.

Egmond aan Zee had vanaf de zeventiende eeuw direct te maken met de gevolgen van de steeds stijgende zeespiegel en de stormen die aan de kust van geheel Holland schade veroorzaakten. Tot in de negentiende eeuw vond voortdurend kustafslag plaats. Het dorp groeide dan ook steeds verder naar het oosten, terwijl het dorp aan de westzijde steeds verder afbrokkelde. Dit proces is op historisch kaartmateriaal goed te volgen.

Het oudst beschikbare kaartbeeld van Egmond aan Zee dateert van 1665.² Hierop is te zien dat het dorp zich centreert rond de Agneskerk, ten westen van het Pompplein. Langs de Voorstraat en Zuiderstraat staan slechts enkele huizen. Vlak na 1700 worden rijswerken aangelegd om de Agneskerk tegen de oprukkende zee te beschermen, deze staan afgebeeld op de kaart van J. Rollerus uit 1719. Alle bewoning ten westen van de kerk is dan reeds verdwenen, langs de Voorstraat en Zuiderstraat is meer bebouwing verschenen. De

² Kopie uit 1849 door C.J. Stellingwerff naar een kaart van J.D. Zoutman uit 1665.

Agneskerk, waarvan reeds in 1036 een voorloper in Egmond aan Zee aanwezig was in de vorm van een kapel, verdween in 1741 in zee. In 1746 werd daarvoor in de plaats een eenvoudige zaalkerk gebouwd. Het oudste Kadastrale Minuutplan (1821) toont dat de kustlijn min of meer in zijn huidige positie. De splitsing van wegen ten westen van het Pompplein is ternauwernood gespaard gebleven, het gehele voormalig kerkterrein is in zee verdwenen. De bebouwing heeft zich verder naar het oosten uitgebreid en ook ten noorden van de Voorstraat is de bebouwing wat dichter geworden.

In de loop van de 19^e eeuw wordt het dorp naar het noorden toe uitgebreid met nieuwbouwwijken, in het zuiden vormden de duinen toen nog een onoverkomenlijke hindernis.

Rond 1900 wordt het toerisme belangrijk voor Egmond aan Zee. Er worden zomervilla's en hotels gebouwd, evenals een station voor de stoomtram. Langs de nieuwe boulevard werd een Kurhaus aangelegd.

In de Tweede Wereldoorlog werden aan de boulevard en de zuidzijde van het dorp grote verwoestingen aangericht in verband met de aanleg van de Atlantikwall. De verwoestingen werden na afloop van de oorlog betrekkelijk snel hersteld. Na de oorlog nam het belang van het toerisme in Egmond aan Zee toe, en werden er onder andere appartementengebouwen gebouwd.

5. DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED

In de twee bestemmingsplangebieden in Egmond aan Zee, is één vlak in ARCHIS aangegeven als van hoge waarde. Het betreft de historische kern van Egmond aan Zee, die deels in het bestemmingsplangebied Centrum en Boulevard en deels in het bestemmingsplangebied Dorpskern gelegen is (Monumentnummer 13873). Deze aanwijzing is gedaan op basis van de begrenzing van de dorpsbebouwing van circa 1850.

Buiten de historische kern is een archeologische waarneming bekend. Bij graafwerkzaamheden in de Kerkstraat werd in 1990 een beerput uit de 17^e-18^e eeuw ontdekt. De vondsten die daarbij werden gedaan bestonden uit aardewerk, een schoen en een deel van een houten fluit.

6. VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED

Op basis van de voorgaande hoofdstukken kunnen de volgende verwachtingen ten aanzien van de archeologie in het bestemmingsplangebied worden uitgesproken.

Historische kern

Voor de begrenzing van de historische kern is op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) gebruik gemaakt van de topografische kaart van 1849-1859³. Op basis van deze kaart en ervaringen in andere historische kernen wordt verwacht dat er resten van oudere bebouwing onder de huidige bebouwing teruggevonden kunnen worden. Deze bebouwing zal dateren vanaf de zeventiende eeuw maar voornamelijk van de negentiende eeuw.

Rond het Pompplein en ten westen zijn mogelijk bewoningssporen van vóór de zeventiende eeuw te vinden. In de diepere ondergrond zijn mogelijk sporen van prehistorische en vroegmiddeleeuwse bewoning op de strandwallen te vinden. Deze sporen zijn archeologisch gezien van groter belang. Voor de begrenzing van het archeologisch waardevolle gebied wordt de begrenzing van de dorpskern bepaald aan de hand van de bebouwing op Kadastrale minuut (1821), ongeveer de helft in omvang van gebied op CHW.

Overig gebied

Ondanks de weinige bekende archeologische waarden buiten de historische kern kan niet worden gesteld dat het overig deel van de bebouwde kom van Egmond aan Zee "archeologievrij" zou zijn. De geomorfologische kaart wijst uit dat vrijwel het gehele gebied gelegen is op de strandwallen. Deze waren goed bruikbaar voor bewoning, zowel op de hogere delen als op de overgangen naar het lager gelegen gebied. Er bestaat dan ook in het resterende gebied de kans dat er archeologische sporen worden aangetroffen.

De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) geeft voor een groot deel van de twee bestemmingsplangebied een hoge trefkans. Alleen voor het oostelijke deel van het bestemmingsplangebied Egmond aan Zee Dorpskern wordt op de IKAW een middelhoge trefkans aangegeven. Onder de huidige Jonge Duinen kunnen op diverse plekken belangwekkende archeologische waarden aanwezig zijn, maar de ligging daarvan is nog onbekend. Wel is bekend dat de diepteligging daarvan zich bevindt beneden een niveau van ongeveer 6 meter boven NAP in het midden van het duingebied, dicht bij zee neemt deze hoogte af.⁴ Er kunnen zowel resten aanwezig zijn van prehistorische als van vroegmiddeleeuwse nederzettingen, waarvan de positie van tevoren niet of moeilijk is in te schatten. De afdekkende lagen daarboven kunnen incidenteel ook bewoningssporen bevatten, maar de kans op het aantreffen daarvan is kleiner.

³ Deze wijze van begrenzen komt overeen met die van de begrenzing van de andere historische kernen op de Cultuurhistorische Waardenkaart en in ARCHIS.

⁴ Vriendelijke mededeling van de heer W. Bosman, gemeente Velsen, onder meer op basis van door hem waargenomen verschijnselen in het IJmondgebied.

7. ADVIES VOOR HET PLANGEBIED ALS GEHEEL, ARCHEOLOGIEREGIMES EN -CRITERIA

In dit hoofdstuk worden archeologieregimes voorgesteld voor de verschillende gebieden in het plangebied. Daarbij worden verschillende categorieën "archeologisch waardevol gebied" gehanteerd, elk met eigen archeologiecriteriën. Het gemeentebestuur geeft door middel van archeologiecriteriën aan welk niveau van archeologiebeleid in een bepaald gebied als 'redelijk' kan worden beschouwd. In het bestemmingsplan kunnen deze gebieden worden overgenomen door een dubbelbestemming archeologie op te nemen in dezelfde categorieën.

De volgende categorieën zijn mogelijk:

Categorie	Rekening houden met archeologie vanaf planomvang van:
Eerste	Bij alle grondroerende werkzaamheden
Tweede	Bij plannen van 50 m ² en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm
Derde	Bij plannen van 500 m ² en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm
Vierde	Bij plannen van 2500 m ² en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm
Vijfde	Bij plannen van 10.000 m ² en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm

In dit bestemmingsplangebied komen alleen de tweede tot en met vierde categorie voor. Uitgangspunt van het beleid is om de archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem te bewaren. Als, ondanks eventuele aanpassingen, er verstoring van die waarden optreedt, dienen de archeologische gegevens door middel van onderzoek te worden gedocumenteerd voordat zij verdwijnen. In die gevallen waarbij rekening dient te worden gehouden met archeologische waarden wordt steeds, eventueel na vooroverleg met een archeologisch deskundige, eerst een archeologisch bureauonderzoek verricht, op basis waarvan eventuele vervolgstappen worden genomen.

Egmond aan Zee, historische kern

REGIME

In de historische kern van Egmond aan Zee wordt een bijzonder archeologieregime gerealiseerd vanwege de mogelijke aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen. Dit archeologieregime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie en daaraan gekoppeld een bouw- en sloopverbod, evenals een onderkelderingsverbod met vrijstellingsbevoegdheid.

CRITERIA

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 centimeter binnen een planomvang van 50 m² of groter met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

Overig gebied met hoge verwachtingswaarde

REGIME

Voor het overige gebied binnen het bestemmingsplan wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie met een daaraan gekoppeld aanlegvergunningstelsel en een bouw- en sloopverbod met vrijstellingsbevoegdheid.

CRITERIA

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 centimeter binnen een planomvang van 500 m² of groter met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden indien de werkzaamheden reiken tot beneden een diepte van 6 meter boven NAP.

Overig gebied met middelhoge verwachtingswaarde

REGIME

Voor het overige gebied binnen het bestemmingsplan wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie met een daaraan gekoppeld aanlegvergunningstelsel en een bouw- en sloopverbod met vrijstellingsbevoegdheid.

CRITERIA

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 centimeter binnen een planomvang van 2500 m² of groter met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden indien de werkzaamheden reiken tot beneden een diepte van 6 meter boven NAP.

Ontwikkelingslocaties

De reeds genoemde ontwikkelingslocaties in Egmond aan Zee zijn gelegen in de zone op de standwallen waarvoor een hoge verwachtingswaarde geldt. Hier geldt een archeologieregime van de derde categorie. Indien grondroerende werkzaamheden plaats zullen vinden die de gestelde criteria overschrijden, dient nader onderzoek plaats te vinden.

LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST

Digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>
- Kadastrale minuutplan van Egmond aan Zee, 1821, www.woonomgeving.nl

Atlassen

- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003.
- Geomorfologische kaart van Nederland 1: 50.000, Alkmaar-Lelystad , Wageningen, 1979
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859 (Wolters-Noordhoff), Groningen, 1992.
- Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000 (Wolters-Noordhoff), Emmen, 2004.
- Rollerus, J., *Platte gront van Egmont op Zee, met desselfs rys-werken tot conservatie van de tooren en kerk aldaar door Anthony Torck als opperdirecteur aangeleght inden jaare 1718*, 1719
- Stellingwerff, Cornelis Joan naar Zoutman, Jan Dirksz, *Afbeelding van 't Graafschap van Egmont mitsgaders een gedeelte van de Heerlijkheid van Winnemum alsmede van de Heerlijkheid Heijlo*, 1849 (kaartbeeld van 1665)

Literatuur

- Alders, G.P., *Archeologische Kroniek van Holland over 1990*, 1991, p. 317
- Cock, J.K. de, *Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag*. Groningen, 1965
- Visser-Poldervaart, M., *Bergen, Lusthof een cultuurhistorische Atlas*, Wormer, 2005
- Zagwijn, W.H., *Nederland in het Holoceen*, Haarlem, 1991

AFBEELDINGEN

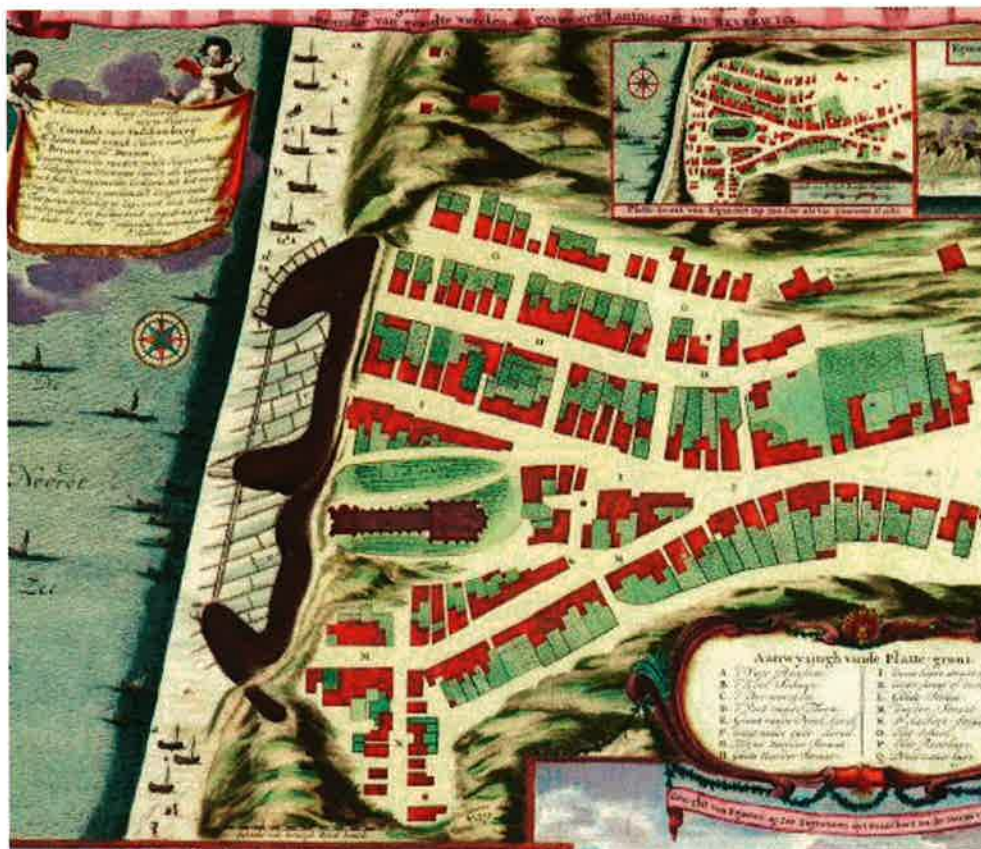
Afbeelding 1

De ligging van het plangebied in Noord-Holland

Afbeelding 2

Kaart van Egmond aan Zee uit 1665 van Cornelis Stellingwerff naar J.D. Zoutman: Afbeeldingh van 't Graafschap van Egmont mitsgaders een gedeelte van de Heerlijkheid van Winnemum alsmede van de Heerlijkheid Heijlo, 1849 (kaartbeeld van 1665)

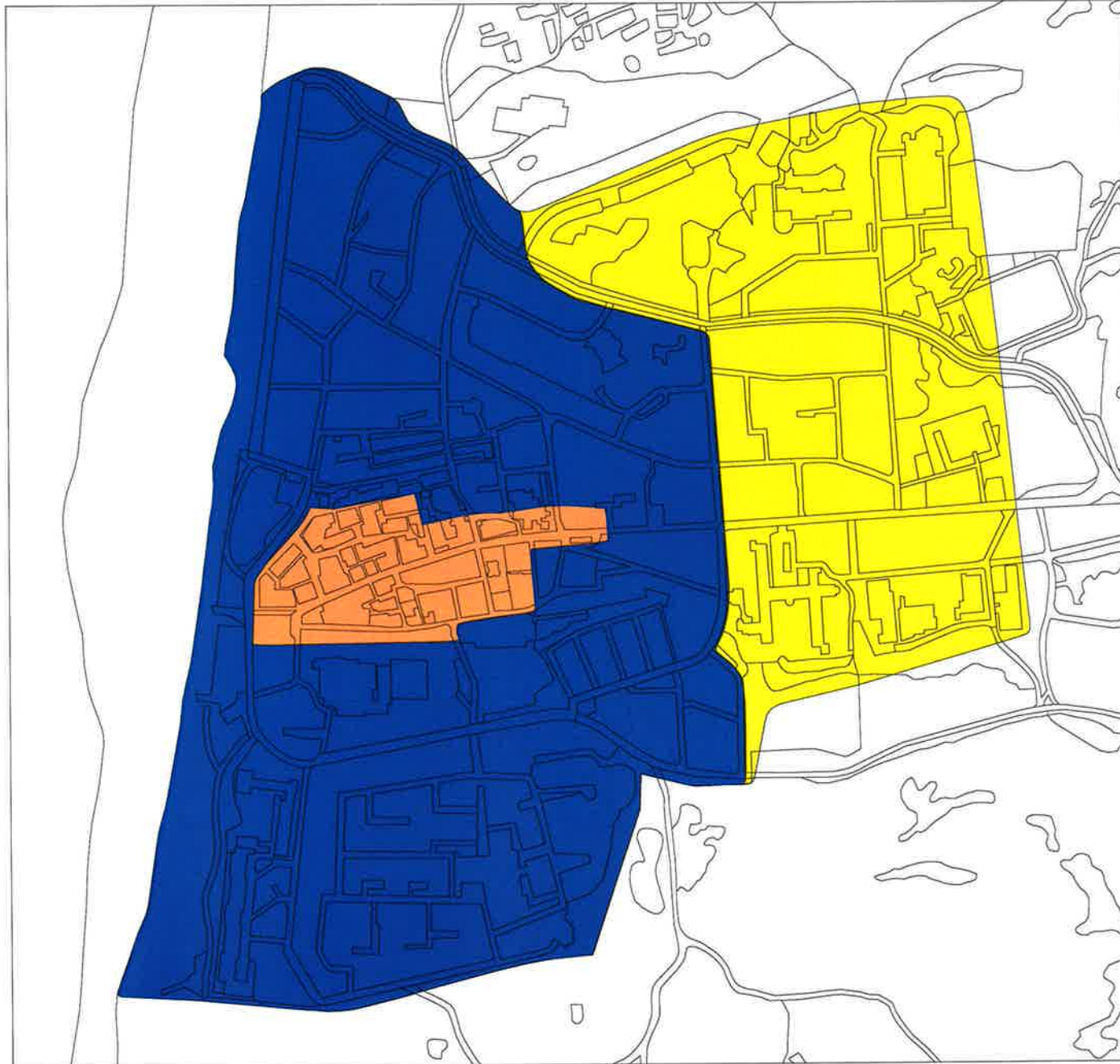
Afbeelding 3

Kadastrale Minuutplan van 1821

Afbeelding 5

Archeologieregimes in Egmond aan Zee

Legenda

Archeologieregime

- archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie
- archeologisch waardevol gebied van de derde categorie
- archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie

Schaal 1:8000

